LUCRĂRI ROMÂNEȘTI RECENTE DE LINGVISTICĂ OBSERVAȚII CRITICE

DE

IORGU IORDAN

În ultimii ani au apărut numeroase volume, independente, consacrate unor probleme de lingvistică. Cele mai multe se referă la limba noastră, dar nu sînt puține nici acelea care se ocupă de alte limbi sau chiar de aspectele teoretice ale limbajului uman. Îmbucurător este mai cu seamă faptul că printre ele se găsesc și teze de doctorat, elaborate de oameni tineri sau foarte tineri. Dacă la cărțile propriu-zise adăugăm studiile, articolele, notele, recenziile etc. publicate în reviste (nu numai românești), sîntem îndreptățiți să afirmăm, fără a putea fi acuzați de supraevaluare a propriilor noastre forțe, că lingvistica românească nu este prin nimic inferioară, cantitativ și, în special, calitativ vorbind, nici uneia dintre disciplinele științifice socotite, de obicei, ca stînd în fruntea tuturor celorlalte. Dar tocmai această dezvoltare mai mult decît satisfăcătoare a lingvisticii ne obligă la o sporire a exigenței, și mai ales, a spiritului critic, atunci cînd este cazul să apreciem, și în detaliu, lucrările, atît înainte de apariția lor, cît și după aceea, indiferent de autorii lor, adică de poziția lor să-i zic ierarhică (sau, mai bine, cronologică) în disciplina noastră. De la astfel de gînduri pornesc observațiile care urmează și așa trebuie să fie ele înțelese.

1. *Introducere în lingvistică*. Elaborată de un colectiv sub conducerea acad. prof. Al. Graur, București, Editura științifică, 1972; 379 (+ 2) p.

La baza acestei ediții (a III-a) stă cea imediat precedentă (1965), diferită mult de prima (1958), dar și de prezenta, în sensul că aceasta conține unele capitole noi (despre ramuri ale lingvisticii dezvoltate cu deosebire în vremea din urmă), adaosuri bibliografice și unele îmbunătățiri.

Observațiile mele, care au de scop să ajute pe autori la întocmirea unei viitoare ediții, în sensul înlăturării unor lipsuri, urmează ordinea alfabetică din Indicele de materii.

Argou (p. 315—317). Afirmația că „unele categorii de oameni... din anumite interese, își formează un limbaj secret" (p. 315) este aproape în întregime eronată. Argoul devine întrucîtva secret după ce se formează. Dacă autorii ar avea dreptate, mai ales că la p. 316 se spune că termenii argotici, după ce intră în vorbirea familiară, sînt înlocuiți prin alții de către argotizanți (tocmai pentru păstrarea secretului), ar trebui, cel puțin în epoca modernă, cînd polițiștii cunosc, adesea, mai bine limbajul răufăcătorilor decît aceștia înșiși, ca argoul să fie tot timpul înlocuit integral prin altul, nou, în scopul de a rămîne secret. Să nu uităm că hoții, pungașii etc. se tem strașnic nu

BDD-A1485 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:39 UTC)

de răzbunarea viitoarelor victime, ci de reprezentanții „forței publice", care-i urmăresc, îi prind și-i trimit în judecată, adică la închisoare. Există, cel puțin cu privire la argoul francez, numeroase dicționare întocmite de polițiști. Cel mai cunoscut și mai voluminos este al lui E. Chautard, *La vie étrange de l'argot*, Paris, 1931, 720 p. Originea acestui limbaj special trebuie căutată, la fel cu toate creațiile stilistice din limba curentă, în afectivitatea și fantezia vorbitorilor, puse în acțiune de stările de spirit ale vorbitorilor în momente de iritare, enervare, furie etc., pe care le provoacă nereușita „operației", a încercării de furt, jaf etc. organizată în grup. Este oare o simplă întîmplare existența unui număr enorm de termeni argotici pentru „cap", sediul inteligenței, dar și al prostiei, apreciate amîndouă nu după realitatea obiectivă, ci după rezultatul practic, adică productiv al operației? Tot așa nu-i întîmplător faptul că aproape toți termenii în discuție sînt peiorativi. „Tovarășii de luptă" nu se laudă cînd reușesc, fiindcă nu sînt nevoia. Vorba populară: „lauda-i pe față". Ei reacționează verbal, și reacționează violent, cînd au eșecuri, și fiecare dă vina pe ceilalți, care n-au „cap" (iarăși îmi vine în minte o zicală populară: „cap ai, bostan porți"), ci o simplă „cireașă" sau „pară" etc. Se mai spune, la p. 316, că cuvintele argotice sînt expresive mai ales cînd intră în limba familiară, și numai pentru vorbitorii acesteia. Cum se poate face o asemenea afirmație? Înlocuirea termenului propriu („cap") prin numele unui fruct este o metaforă, și metafora este prin definiție expresivă. Că expresivitatea se tocește cu vremea, prin frecventa întrebuințare a cuvîntului, este adevărat (și nu numai în limbajul argotic). Nevoia de expresivitate persistă însă, fiindcă își are izvorul în ce am spus ceva mai înainte (nemulțumirea, necazul, furia, mînia etc.), și este satisfăcută prin apariția unui sinonim, foarte aproximativ, de altfel: presupunînd că s-a spus întîia oară „cireașă" (fr. *cerise* — am în vedere argoul francez, cel mai mult și mai bine studiat dintre toate), înlocuitorul acestui cuvînt, cînd el n-a mai corespuns pe deplin necesităților afective ale argotizanților, a fost tot un nume de fruct: „pară", „lămîie" etc. Este fenomenul numit de specialiști derivație sinonimică (de care amintesc autorii). Lucrurile pe care le spun aici se găsesc, mai dezvoltate, în cartea mea *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 6 și urm., citată, de altfel, în bibliografia capitolului respectiv

C r e o l e (l i m b i ~, p. 321). Surprind neplăcut, întrucît nu corespund realității, afirmații, ca următoarele: „Tot ca exemple de l i m b i m i x t e pot fi socotite limbile creole"; „... au la bază v o c a b u l a r englez, francez...". „Și în cazul limbilor creole este vorba mai ales de e l e m e n t e l e x i c a l e l u a t e d i n l i m b i l e e u r o p e n e...". Aceste limbi nu sînt mixte. În ce privește creola franceză, avem acum o lucrare completă, teza de doctorat a tov. Ioana Vintilă-Rădulescu, la cărei apariție nu va întîrzia prea mult. Autoarea dovedește în mod absolut convingător că această creolă este în toate compartimentele ei o variantă propriu-zisă a limbii franceze, pe care și-au însușit-o și o vorbesc populații nedezvoltate de peste mări cu slaba lor capacitate intelectuală atît de îndepărtată de aceea a francezilor. De altfel se știa de mult că în Haiti, de pildă, creola franceză a căpătat și formă scrisă în opere literare, iar dacă ea va dispărea cu timpul — lucru neîndoielnic — faptul se va produce ca urmare a progresului cultural, care va permite maselor de vorbitori, în prezent mai mult analfabete, să-și însușească franceza, limba oficială a țării și limba curentă a oamenilor instruiți.

L e g i l e l i m b i i (p. 220—225). În puține pagini se spun foarte multe lucruri. Acest fapt ar trebui să însemneze un avantaj pentru cititori. Personal n-am avut impresia că m-am lămurit pe deplin, și asta, cred, tocmai din cauza prea marii bogății și varietăți a conținutului acestui capitol. Diversele legi lingvistice (numite — cele autentice, aș zice eu — de obicei legi interne de dezvoltare ale limbii), ca inegala dezvoltare a compartimentelor limbii (valabilă pentru orice idiom omenesc), trecerea de la flexiunea sintetică la cea analitică (particularitate a limbilor romanice) ș. a., ar fi trebuit discutate mai în amănunt și raportate la definiția care se dă legii (p. 221): „O lege este un raport necesar, esențial, între fenomene sau între laturi ale fenomenelor", pentru a se demonstra, în fiecare caz aparte, care sînt fenomenele (eventual laturile fenomenelor) aflate în raport și de ce natură este acest raport. Personal, cred — și nu-i exclus să mă înșel, măcar parțial — că raportul într-o lege este cel de cauză la efect și invers. Mă las, desigur, influențat de concepția școlii lingvistice franceze a lui A. Meillet, care combătea pe neogramatici în problema legilor fonetice: francezii susțineau,

BDD-A1485 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:39 UTC)

și aveau dreptate, că, de pildă, *e* deschis accentuat din latina tîrzie nu este cauza diftongului *ie* din unele limbi romanice, și, deci, nici acesta nu este efectul celuilalt, ca să avem dreptul de a vorbi de o lege fonetică. Ei foloseau în cazuri de acest fel termenul de corespondență: lui *e* latinesc amintit îi corespunde în unele zone ale Romaniei *ie*. Nu încercau să descopere cauza acestei corespondențe, pe care eu aș găsi-o în structura fonică, adică materială, a lui *e* deschis accentuat din latină. Altă nedumerire îmi provoacă atitudinea față de neogramatici. Este drept că la p. 321 se spune despre ei „... au stabilit existența unor procese regulate în limbă și le-au concretizat în formele [pe care] l e - a u n u m i t l e g i" — deci ar fi „legi" numai după ei —, dar mai departe critica se referă nu la conceptul de lege, ci la faptul că neogramaticii s-au limitat la fonetică și că „formulele" nu sînt legate între ele și nici explicate.

2. *Istoria limbii române*. Volumul II, București, 1969, 464 p. Lucrare elaborată, sub egida Academiei R. S. România, de un colectiv, numeros și competent, cu prof. I. Coteanu redactor responsabil, care a făcut, împreună cu I. Fischer și Marius Sala, și revizia finală.

Trebuie să afirm, din capul locului, că ne găsim în fața unei opere serioase și temeinice, bine gîndită și îngrijit redactată, cum nu se întîmplă prea des, mai cu seamă în cazul producțiilor științifice colective. Din păcate — e un fel de a vorbi, căci cartea există, e bună și aduce servicii mari oricui o utilizează — are la bază un echivoc, poate voit, dar nemărturisit de autori, care duce la o serie de contradicții supărătoare. Poartă titlul „Istoria limbii române", cu adaosul „Volumul II". Volumul I, apărut în 1965, se ocupă de limba latină, aparent ca izvor al românei, dar, în realitate, cum se spune just în vol. II, p. 15, considerată în sine „din perspectivele originii ei indo-europene". Autorii vol. I n-au nici o vină că au procedat astfel. Ei începuseră să elaboreze lucrarea lor înainte de a se ști că Academia R. S. R. va hotărî întocmirea unui Tratat de istorie a limbii române. Și atunci, deoarece istoria unei limbi începe, adesea, cu o prezentare a limbii ei de bază, colectivul de redacție al Tratatului s-a gîndit, și autorii volumului „Limba latină" au fost de acord, ca acesta să servească drept prim volum al Tratatului. În realitate, adevăratul prim volum este cel de față, adică al doilea, fiindcă româna continuă nu latina clasică, ci pe cea populară, care, chiar dacă nu-i [altă] limbă, diferă totuși esențial de aspectul clasic al latinei. (Iar ușoarele modificări, introduse în partea finală a volumului „Limba latină", spre a se face oarecum legătura cu româna și cu celelalte idiome romanice, n-au schimbat aproape de loc situația de fapt.)

Deci prezentul volum II este volumul I al Istoriei limbii noastre și se ocupă de „latina dunăreană", cum îi spun autorii latinei vorbite, cu începere din secolul al V-lea, în imperiul roman de Răsărit. Aici începe echivocul, din care izvorăsc contradicțiile. Căci la p. 15 citim: „În volumul de față se prezintă limba [r o m â n ă] dintre secolul al V-lea și al VIII-lea, continuîndu-se descrierea din volumul I ...". Există deja româna în epoca indicată în acest citat? Autorii s-au gîndit, evident, la faptul că bazele limbii noastre se află în latina tîrzie, care, mai cu seamă începînd din secolul al V-lea, se îndepărtează din ce în ce mai mult și mai repede de aspectul latinei, așa cum apare el în texte, și se apropie, în același ritm rapid, de faza romanică propriu-zisă. (În treacăt fie spus, mi se pare exagerată importanța care se acordă diviziunii imperiului roman pentru a explica poziția oarecum, adică aparent, particulară a românei în cadrul Romaniei. Să nu uităm că, în ce privește flexiunea nominală și cea verbală, structura limbii noastre seamănă cu a italienei în marea ei cea mai caracteristică: prezența desinenței *-i*, în locul lui *-s*, din Romania occidentală propriu-zisă, la pluralul substantivelor și la pers. II sing. a verbelor.) În epoca sec. V—VIII se poate vorbi numai despre o limbă română în [d e v e n i r e]. Ceea ce devine este însă tot latina. De altfel limita *ad quem* apare cînd ca sec. VIII, cînd ca sec. IX (acesta, este drept, numai o dată, p. 18, r. 1). În orice caz, nu se poate vorbi de o română (comună) în epoca la care ne referim.

Că volumul de față este o istorie a latinei tîrzii dovedește nu numai prima parte *(Latina dunăreană)*, care merge de la p. 21 pînă la 185, ci și partea a III-a, intitulată *Influențe* (p. 313—374), care urmează după partea a II-a, cu titlul *Româna comună* (p. 189—309). Această ordine dovedește că influențele s-au exercitat asupra românei, nu asupra latinei. Care sînt aceste influențe? Autohtonă, greacă veche, germanică,

BDD-A1485 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:39 UTC)

avară („presupusă") și slavă (aceasta respinsă, chiar pentru cîteva cuvinte explicate convingător de Emil Petrovici). Aceste influențe, care, cu excepția substratului, sînt total nesemnificative, s-au putut exercita asupra românei ? Se înțelege că nu, pentru motivul deja menționat, că între secolele V și VIII nu poate fi vorba de existența unei limbi românești propriu-zise. Efectele lor se constată în mod concret, deci indiscutabil, prin cuvintele (uneori și prin alte elemente) pe care le posedă limba noastră, dar ele s-au transmis prin latină, fiindcă asupra acesteia s-au exercitat influențele respective. Autorii lucrării știu și ei lucrul acesta, dar au pornit de la ideea, admisibilă teoretic, dar plină de echivoc în realitate, că și latina în curs de a deveni română este tot română.

Încă o observație înainte de a încheia. Epoca românei comune nu se încheie cu secolul al VIII-lea. (În sens strict — v. mai sus — ar trebui să spunem că de-abia începe atunci, fiindcă numai de pe la anul 800, aproximativ, se poate vorbi de o limbă românească propriu-zisă). Ea merge pînă la separarea celor patru dialecte ale ei, care se produce peste trei sau patru secole. Pur logic vorbind, volumul de față ar fi trebuit să urmărească evoluția limbii noastre pînă în momentul cînd a încetat a mai fi „comună".

3. D. Macrea, *Studii de lingvistică română* [sic !], București, 1970 : 253 (+ 1) p.

Nu m-aș fi oprit asupra acestei cărți, dacă n-aș crede că trebuie să se găsească cineva — de dorit ar fi un for constituit — care să atragă autorului atenția asupra obligației nu numai morale, ci și științifice, pe care o are, în calitățile sale de profesor doctor docent și membru corespondent al Academiei R. S. R., de a publica și rezultatele muncii sale didactice și de cercetare în sensul strict al termenului. Nu spune nimeni că nu sînt utile și chiar necesare studiile și articolele de popularizare, fie și la un nivel destul de ridicat, cu care D. Macrea umple în mod regulat, la cîte doi-trei ani o dată, volumele menite să mărească și bibliografia sa personală și pe aceea a Editurii pedagogice și didactice. Dar d-sa este profesor la Universitatea din București de peste 20 de ani și predă acolo, fără întrerupere, Gramatica istorică a limbii române. Un curs, fie și modest deocamdată, consacrat acestei materii, dacă ar fi publicat, ar aduce servicii m a r i (nu exagerez de loc !) nu numai studenților, care au dreptul la el, ci și specialiștilor. Căci, afară de o Fonetică istorică a limbii române, apărută de mult, nu există nici o lucrare mai dezvoltată consacrată gramaticii istorice românești.

În volumul de față există, chipurile, și cîteva contribuții cu aspect (și mai ales cu titlu) științific pretențios : *Terminologia științifică și tehnică în limba română contemporană* și *Relieful sonor al limbii române în lumina cercetărilor statistice*, denumite împreună *Aspecte ale structurii limbii române* (?). A treia se cheamă *Cuvinte românești în limbile vecine*. Ea prezintă interes, din păcate, de alt ordin. Autorul a crezut că se poate duce cu ea la al XIII-lea Congres de Lingvistică și Filologie Romanică (Québec, august-septembrie 1971), deși era vorba de o lucrare deja tipărită, deci cunoscută, teoretic vorbind, cel puțin unora dintre viitorii ei ascultători și deși, amănunt foarte important, nu este decît o simplă compilație.

BDD-A1485 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:39 UTC)